

Radnóti Sándor A repríz tanulsága

A kerek évfordulók kultusza a számmisztika körébe tartozik, és valójában semmi nem indokolja, hogy egy esemény feldolgozására az 50. alkalmasabb a 49.-nél vagy az 51.-nél. De a számmisztika is reális erő, s amiképpen személyes életünkben is nem a 29. és nem is a 31., hanem éppen a 30. év szimbolikája szolgáltat okot a kétségbeesésre, azonképpen a történelmi kerek évfordulók is rádöbbenhetnek erre-arra. Annál is inkább, mert készülünk rájuk.

Én is készültem: írtam az új, jelentős történelmi drámáról, Papp András és Térey János *Kazamaták*járól, illetve annak színreviteléről Gothár Péter rendezésében. Írtam az évfordulóra készült emlékművekről, különös tekintettel a felvonulások – most már 56-osok – terén felállított munkáról. Áttekintettem azt a majdnem két tucat magyar filmet, amely 1957-től 2004-ig érintette a forradalom témáját.* Megnéztem a legújabb filmeket is, de azok olyan siralmasak voltak, hogy kritikájuktól elálltam.

Mindezek rekapitulálásával nem terhelem e konferencia résztvevőit, annál is inkább, mert a 2006. évi sajnálatos események – ez az eufémizmus valóban visszatért a közbeszédbe – kiszorították az érdeklődés homlokteréből a kulturális emlékezet alkotásait, és az emlékezés kultúráját állították előtérbe. Olyan kérdések foglalkoztattak bennünket, hogy méltányos-e védtelen rendőrök ellen fenyegetőleg föllépni, helyénvaló-e ártalmatlanná tett embereket rendőrileg rugdosni, illő-e – ez a fordulat olyannyira megtetszett a balliberális közönség szószólóinak, hogy aligha hiányozhatott megnyilvánulásaikból – körbevizelni a Parlamentet.

A 2006. szeptemberi-októberi tüntetéseket és zavargásokat közismerten Gyurcsány Ferenc hazugság-beszédének nyilvánosságra kerülése robbantotta ki. Ám – mint erre többen rámutattunk – nem becsapott választói adtak hangot csalódottságuknak, hanem ellentáborra érezte úgy, hogy indulatai áttetsző igazolást nyertek, valamint fölsejlett annak a reménye is, hogy a lelepleződött miniszterelnök lemondatható. Ez az indulat és remény – nem utolsó sorban a közlő kerek évforduló mágiájának hatására – másolódott rá az 1956. évi forradalom emlékezetére, ez bátorította e tábor legradikálisabb részét azt imitáló erőszakos cselekményekre és zendülési tervek szövögetésére. Ahogy 1848-ban a sajtó, 1956-ban a Rádió, úgy vált 2006-ban a Televízió az aktuálisan szimbolikus tömegtájékoztató eszközzé, amelyet el kellett foglalni. Ahogy 1956-ban a Sztálin-szobor, úgy vált 2006-ban a Szabadság téri szovjet emlékmű rombolás – egyfajta *damnatio memoriae* – tárgyává. Ahogy a börtönök megnyitása 1848-nak és 1956-nak (valamint már 1789-nek is) fontos motívuma volt, úgy stilizálódtak a Televízió elfoglalói és a következő napok utcai harcossai közül az előállítottak politikai foglyokká, akiket ki kell szabadítani.

Az analógia tartalmi abszurditása és véres paródia-jellege nem ismerhető félre; ez azonban nem változtat azon, hogy sok száz ember tevékenyen interiorizálta és sok ezer azonosult vele. Az ilyen analógia-sorok közismertek a történelemben: „Az 1789-1814-es

* „A sokaság drámája. Megjegyzések Papp András és Térey János színművéhez kitekintéssel és visszatekintéssel”, *Holmi*, XVIII. [2006] 3. 394-406.

„A magyar Bastille”, *Színház*, XXXIX. [2006] 7. 3-7.

„Kis emlékmű-esztétika”, *Beszélő*, [2006] 10. 52-58.

„Határesetek. 56-os filmek”, *Filmvilág*, [2006] 10. 4-9.

forradalom felváltva a római köztársaságnak és a római császárságnak kendőzte magát” – írta Marx egy híres művében, melynek már címe is az újabb analógiára mutat rá: „Louis Bonaparte brumaire tizenhétedikája”.

A formát adó retrospekcióhoz persze más elemek is keveredtek, a rendbontások folklórjához tartozott a két valamelyest markáns vezető figura közül az egyik már korábban is építgetni kezdett fasisztoid partizán-image-a, a másik „erdőkben, nádasokban” bujdosó üldözött-arculata (ki felé „kard nyúl barlangjába”), a „Gój motorosok” modern lovagrendje, a magyar ősiség és historizmus mítoszai, a parlamenti térfoglalás tacepao- és Hyde-park-kultúrája, a modern nyugat-európai és olykor a palesztin utcai harcosok külsőségei, a Szovjetunió egyes utódállamaiban sikerre vezető tüntetés-forradalmak, s természetesen a sokat emlegetett goromba futballista-szurkoló szubkultúra magatartásmintái. Aki – mint magam is – a zavargások napjaiban nehezen tudta levenni a szemét a képernyőről, annak olykor föltűnhettek további értelmezésre szoruló félmeztelen, vagy majdnem meztelen „Krisztus-figurák”, akik áldozati pózban és révületben – kiterjesztett karral vagy térdepelve - följajánlották és kiszolgáltatták magukat az erőszaknak; mintegy magukra vették a világ bűneit.

Mindezek szociálanropológiai vizsgálatot érdemelnének; talán készülnek is már ilyenek, s nagy érdeklődéssel olvasnám őket. De amennyire nem szeretném, ha a tudományos elemzés csak a politikai állásfoglalás fügefalevele lenne, annyira nem szeretném azt sem, ha a kutató a tudományos objektivitás jegyében igyekezne eltekinteni attól, hogy ezek a jelenségek a mi társadalmunkból, a mi életünkben és a mi kultúránkban keletkeztek.

Ennek jegyében kívánnám 2006 tapasztalatait 1956-ra visszafordítani. Ugyanis tényként fogadhatjuk el, hogy az 50. évforduló nem úgy emlékezett '56-ra, hogy a nemzetek közössége tiszteletét tette, nem is úgy, hogy emlékműveket avattak (s a központinál, nevezetes mintát – Willy Brandt varsói gesztusát - követve, a miniszterelnök térdre ereszkedett). *2006-ban 1956 valóságos imitációja idézte föl a forradalom emlékét.*

Ezt sokan kétségbeejtőnek találták – szentséggyalázásnak. Ám derülátóbbak is lehetünk. Ezeknek a nem formális megemlékezéseknek, hanem valóságos eseményeknek lehet az emléket fölkavaró és újragondolni kényszerítő eredménye is. A fölszedett utcakő, a barikád minden eseményjátéknál hatásosabban eleveníti fel '56 valóságát és összehasonlításra késztet. Ez az összehasonlítás a társadalom tudatos, gondolkodó részének reményeim szerint túlnyomó többségében világossá teheti, hogy más egy diktatúra és idegen uralom ellen, s más egy demokratikusan választott kormány ellen fölkelni, bármi legyen róla a véleményünk. Másfelől ugyanez az összehasonlítás jótékonyan hathat '56 demitizálására, kultuszának, sematikus emlék-nyomainak felvilágosodott kritikájára is. Nem gondolhatjuk ugyanis, hogy a forradalmi erőszak félszázad előtti aktorai sokban különböztek szociális vagy szociálpszichológiai státuszuk szerint a mai úgynevezett randalírozóktól. Köztük is lehettek túlnyomórészt desperádók, lecsúszottak, vakmerő és kalandvágó fiatalok, köztörvényesek. Megérthetjük azt a helyzetet, amelyben minden különösebb szervezés vagy előkészület nélkül egy tömeg összeverődik és megindul. S ez a megértés megint csak a különbséget fogja nyomatókosítani, s világossá válnak azok a feltételek, amelyek ezekből az emberekből egykor forradalmárt csináltak, míg más körülmények között tanácstalan, brutális, mitomán szájhősöket. Vagy inkább megérthetjük azokat a fordulatokat, amelyek '56-ban a bátor ellenálláshoz vagy a szégyenletes lincseléshez vezettek, s az is fölfoghatóvá válik,

miképpen tartozhatott valaki mindkét csoportba. Leckét vehetünk a történelmi narratíva bizonytalanságából, hiszen láttuk: nemcsak a múlt, hanem a jelen tényei is milyen változékonyak - ugyanazt az embercsoportot be lehetett állítani szabadságharcos fiataloknak, futballhuligánoknak, illetve a hatalom beépített provokátorainak; ugyanazt az eseményort lehetett a (túlnyomórészt) békés tüntetést megzavaró rendőri erőszakként, vagy a (túlnyomórészt) erőszakos megmozdulást feloszlató rendteremtésként interpretálni. S megtapasztalhattuk a képek hatalmát, amelyek hihetetlen tényközlő erejük révén módosíthatják is a tényeket, vagy legalábbis átcsoportosíthatják a hangsúlyokat.

Mindezeket az emlékezetpolitikai tanulságokat azért remélhetjük az '56-os forradalom 2006-os reprízétől, mert a megmozdulás *nem* bontakozott ki, *nem* öltött saját jelleget. Imitatív, majmoló vonásai – a tanácstalanság következményeként és az analógia külsődlegességének bizonyítékaként – túlsúlyban maradtak. A garázdálkodó tömeg elfoglalta az állami televíziót, de nem volt mit mondania. Az erőszakos tüntetők politikai céljai nem lépték túl az üres általánosságokat, vagy délibábos badarságokba torkolltak. A katasztrófa elmaradt, noha igen-igen közel jártunk hozzá. Ugyanezért vethetjük bizodalunkat a politikai kijózanodásba is.